

برای یک ملت، خسارتی بزرگ است که افراد آن با کتاب
سروکار نداشته باشند. آیت الله خامنه‌ای

دیدگاه صاحب‌نظران:

ضرورت حمایت و هدایت تولید کتاب‌های آموزشی

اشاره

این بار پرسش‌هایمان را با چهار تن از کارشناسان کهنه‌کار فرهنگی در میان
گذاشته‌ایم با آقایان: **ابوالقاسم جاریانی، غلامعلی احمدی، ابراهیم آزاد و
عبدالحسین آذرنگ.**

جاریانی فوق‌لیسانس الکترونیک، احمدی دکترای برنامهریزی درسی، آزاد
فوق‌لیسانس علوم تربیتی با گرایش برنامهریزی آموزشی و آذرنگ دکترای ناتمام
اطلاع‌رسانی دارد. هر یک بیش از ۳۰ سال سابقه‌ی آموزش و نگارش و پژوهش
دارند و از نام‌آوران عرصه‌ی تعلیم و تربیت و فرهنگ محسوب می‌شوند. از میان
آنان تنها آذرنگ است که ظرافت‌های اطلاع‌رسانی و بهره‌گیری از منابع، بر
دیدگاه‌هایش غلبه دارد و سایر دوستان، از دیدگاه‌های کاملاً آموزشی، به آن معنا که
در آموزش و پرورش مطرح است، برخوردارند.

بی‌شک پاسخ ایشان به این پرسش‌ها، برای اطلاع کامل از نقطه نظر اتشان کافی
نیست و امیدواریم این آشنایی باری بگشاید برای نشست‌ها و گفت‌وگوهای مفصل‌تر.

الف) تعریف شما از کتاب آموزشی مناسب چیست؟

جاریانی: کتاب آموزشی کتابی است غیر درسی که به نوبه‌ی خود به دو دسته‌ی کمک آموزشی و کمک درسی تقسیم می‌شود. کتاب‌های آموزشی هدف‌های متنوعی دارند که مهم‌ترین آن‌ها، کمک به دانش‌آموزان برای یادگیری عمیق‌تر و مؤثرتر، و کمک به معلمان و برنامه‌ریزان درسی در جهت بهبود و روش‌های تدریس و اطلاع از دستاوردهای نوین آموزشی است.

آزاد: برنامه‌های درسی در هر دوره‌ی تحصیلی، نیازمند توسعه‌ی مفاهیم و گسترش محتوا، در قالب مصادیق هستند. کتاب‌های درسی، به لحاظ محدودیت‌ها زمانی، مکانی و خصوصیات رشدی فراگیران (تفاوت‌های فردی)، این امکان را فراهم نمی‌آورند. اگرچه بخشی از این مأموریت در قالب کتاب‌های درسی به صورت تکالیف یادگیری متنوع و به تناسب سلیقه‌های فراگیران امکان‌پذیر است، اما قیمت اعظم آن برای شناسایی استعدادهای برتر و جبران کاستی‌های یادگیری معطل می‌ماند. کتاب‌های آموزشی مناسب کتاب‌هایی هستند که در راستای برنامه‌های درسی، اهتمام خویش را به این حوزه معطوف می‌نمایند.

آذرنگ: کتابی که بتواند مبحثی را، مفهومی را، دانش یا مهارتی را به کمک

تدبیرهای ارتباطی، به گونه‌ای به آموزش گیرنده منتقل کند که هدف اصلی کتاب و پدیدآورنده‌ی آن از انتقال برآورده شود.

احمدی: یکی از محصولات فرایند برنامه‌ریزی درسی است. یک ماده‌ی آموزشی است که بخش عمده‌ای از هدف‌های آموزشی و پرورشی برنامه‌ی آموزشی را محقق می‌سازد. کتاب درسی مجموعه‌ای از واحدهای یاددهی-یادگیری است که همراه با ضمایم خود، مانند کتاب کار، راهنمای معلم و سایر مواد آموزشی، به عنوان طرحی مستند برای آموزش و یادگیری در یک نظام آموزش رسمی (مدرسه) به کار گرفته می‌شود. کتاب درسی مهم‌ترین بخش یک بسته‌ی آموزشی است.

ب) نقش کتاب‌های آموزشی در

فرایند یاددهی-یادگیری

چه می‌تواند باشد؟

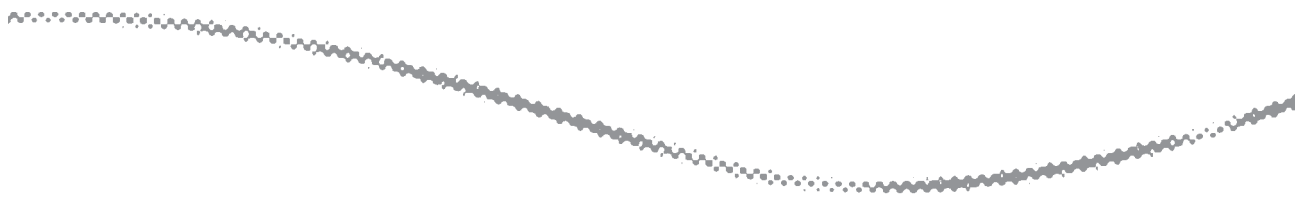
جاریانی:

کتاب‌های آموزشی می‌توانند با خلق نگرش‌های نو و ارائه روش‌های جدید، فرایند یاددهی-یادگیری را توسعه

مهندس جاریانی

بخشند و اصول، مفاهیم، اصطلاحات و

دانش‌های نوین را با استفاده از فناوری‌های جدید آموزشی بهبود دهند.

آزاد: فرایند یاددهی و یادگیری، مسیری تعاملی بین معلم و دانش‌آموز، دانش‌آموز با دانش‌آموز؛ دانش‌آموز با محتواست و براساس تفاوت‌های محیطی و فردی سرعت آن تغییر می‌کند. در این مسیر، موانع بسیاری وجود دارند که از جمله آن‌ها، نبود فرصت‌های یادگیری منعطف و کمک‌کننده است. کتاب‌های آموزشی ایجادکننده‌ی این فرصت‌های یادگیری خواهند بود.

احمدی: بدین قرار می‌توان فهرست نمود: ۱. به فرایند یاددهی-یادگیری

سندیت می‌بخشد؛ ۲. در برگیرنده سیلاب‌ها (سرفصل‌های) یک برنامه‌ی درسی است؛ ۳. محتوایی برای تحقق بخشیدن به هدف‌های آموزشی و پرورشی در برنامه‌ی درسی است؛ ۴. سندی است که

پیوند میان معلم و فراگیران را به نحو مطلوب فراهم می‌آورد.

پ) وضعیت کنونی انتشار کتاب‌های آموزشی در کشور چگونه است؟

جاریانی: در سال‌های اخیر، انتشار کتاب‌های آموزشی، رشد قابل توجهی داشته است؛ به نحوی که توانسته است، با خلق و معرفی شیوه‌های جدید آموزشی، بستر مناسبی برای جویندگان علم و دانش فراهم آورد و اگر این مهم روندی برنامه‌ریزی شده و منطبق با موازین علمی داشته باشد، شکوفایی بیش‌تری به همراه خواهد داشت.

آزاد: سیر تکوینی کتاب‌های آموزشی رشد پاینده و روبه‌تعالی است، و به دلیل اعتنای وزارت آموزش و پرورش و تغییر رویکردهای برنامه‌های درسی (فعالیت محوری)، دارای جهت‌گیری‌های خوبی شده است، سرمایه‌گذاری در این بخش جزو گزینه‌های ناشران قرار گرفته است، اما هنوز تا شرایط ایده‌آل فاصله‌ی زیادی داریم؛ گرچه قابل جبران و برنامه‌ریزی است.

آذرنگ: آن‌ها را به چند دسته باید تقسیم کرد: پیش از

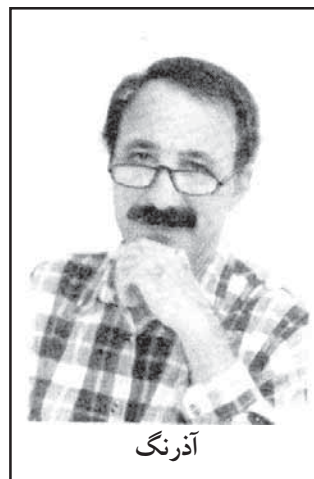
کتاب درسی مهم‌ترین بخش یک بسته‌ی آموزشی است

دبستان؛ دبستانی؛ راهنمایی؛ دبیرستانی؛ هنرستانی؛ فوق دبیرستانی؛ دانشگاهی؛ منابع خودآموزی؛ منابع برای آموزش‌های خاص. هر کدام از این‌ها ویژگی مخصوص به خود را دارد و با توجه به دو عامل مهم، یعنی کاربرد منابع و مخاطب منابع می‌توان درباره‌ی آن‌ها داوری کرد. شاید داوری کلی در باب منابع آموزشی میسر نباشد، زیرا که منابع باید نخست دسته دسته بررسی شده باشند تا بتوان بر پایه‌ی بررسی‌ها، به نتیجه‌گیری‌های کلی و عمومی دست زد. اما اجمالاً، یک اصل مهم این است که کتاب آموزشی باید در آموزش گیرنده، انگیزه‌ی فردی برای یادگیری ایجاد کند. بنده در کم‌تر منبع آموزشی فارسی این اصل را دیده‌ام. در کتاب‌های دبستانی و دبیرستانی، انگیزه‌آفرینی حتماً باید بسیار قوی باشد، که نیست. و در کتاب‌های دانشگاهی باید نیرومند باشد، که آن هم نیست. تصور

می‌کنم، با توجه به فناوری جدید در تولید منابع چند رسانه‌ای که امکانات بسیار زیادی در آموزش ایجاد می‌کند، تجدید نظر در روش‌های تولید منابع آموزشی و روزآمد کردن شیوه‌های انتقال، ضرورت دارد.

آذرنگ

احمدی: در هفت سال گذشته، به خصوص برای دوره‌ی ابتدایی و راهنمایی خیلی بهتر شده است، ولی هنوز در آغاز راه هستیم. مثلاً در فرایند برنامه‌ریزی درسی، بیش‌ترین تأکید ما بر تولید کتاب درسی است، در حالی که در ۱۵ سال گذشته، در برنامه‌ریزی درسی، تأکید بر تولید بسته‌ی آموزشی بوده است. یکی از اجزای مهم بسته‌ی آموزشی که جنبه‌ی محوری دارد، کتاب درسی است.

ت) مهم‌ترین مشکلات حوزه‌ی نشر کتاب‌های آموزشی کدامند؟

جاریانی: مهم‌ترین مشکل، انحصار در تألیف کتاب‌های درسی است. بنابراین، اگر سیاست چند تألیفی، مورد توجه برنامه‌ریزان درسی و مسؤولان

جهت گیری های غیر برنامه ای در وزارت آموزش و پرورش؛ ۸. بی اهمیت بودن کتابخانه های مدرسه ها.

آذرننگ: این گونه می توان به آن اشاره نمود: ۱. پائین بودن سطح فناوری های جدید تولید منابع؛ ۲. ناآشنایی و کم آشنایی پدیدآورندگان با روش های نویسندگی خلاق و شیوه های انتقال و انگیزه آفرینی؛ ۳. حرفه ای نبودن ناشران منابع آموزشی در انتشار این دست آثار؛ ۴. نازل بودن سطح ویراستاری در منابع آموزشی؛ ۵. توزیع، عرضه، تبلیغ و فروش نارسا و بد.

احمدی: از جمله مهم ترین مشکلاتی که می توان به آن اشاره نمود: ۱. کمبود کارشناسان برنامه ریزی درسی که هم با محتوا و هم با روش های تدریس و ارزشیابی آشنا باشند.

۲. تک مؤلف بودن کتاب های درسی، در حالی که کتاب درسی باید به صورت تیمی و شورایی تألیف شود. ۳. نامناسب بودن جنبه های تصویری، کاغذ، جلد و... کتاب.

کتاب آموزشی باید در آموزش گیرنده، انگیزه ی فردی برای یادگیری ایجاد کند

ذی ربط قرار گیرد، نیروهای متخصص، خلاق، نوآور و آشنا به تعلیم و تربیت وارد عرصه آموزش و پرورش می شوند. البته این مهم نیازمند حمایت های معنوی «سازمان پژوهش و برنامه ریزی درسی» است.

آزاد: مهم ترین آن بدین قرار است: ۱. تألیف بدون توجه به

برنامه های درسی؛ ۲. تألیف کتاب های حل مسأله؛ ۳. نداشتن هیأت علمی در مؤسسات نشر؛ ۴. حرفه ای نبودن در تألیف کتاب های آموزشی؛ ۵. سرمایه گذاری ناچیز برای تألیف؛ ۶. نبود تألیف گروهی و چند تخصصی که در حوزه ی کتاب های آموزشی یک اصل است؛ ۷. ترس از مخاطرات سرمایه گذاری در حوزه ی آموزشی به دلیل

مهندس آزاد

۴. جذاب نبودن محتوا و تصویرها.
۵. بی توجهی به ارتباط افقی و عمودی مطالب در اغلب کتاب‌ها.
۶. پیروی نکردن از اصول و معیارهای تدوین کتاب‌های درسی.

و معنوی وزارت آموزش و پرورش می‌تواند بسیار تأثیرگذار و تعالی بخش باشد. علاوه بر این، سمت و سوی بازار را در جهت آموزشی تغییر داده است.

آذرننگ: من تاکنون به طرح سامان بخشی برنخورده‌ام که برای برطرف ساختن مشکلات منابع آموزشی، موضوع را از همه‌ی جوانب بررسی کرده باشد. اگر هم چنین طرحی تهیه یا ارائه شده است، من اطلاع ندارم.

ث) تأثیر طرح سامان بخشی را تا چه اندازه ارزیابی می‌کنید؟

جاریانی: طرح سامان بخشی باعث مشارکت همگانی در عرصه‌ی تولید محصولات علمی و فرهنگی کشور می‌شود و ناشران منابع آموزشی و علمی در گردهنوی تحولات جدید، خصوصاً فناوری‌های نوین آموزشی، به عنوان بخش عظیمی از پتانسیل‌های علمی

از طریق جشنواره، تعامل بین تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان قطعاً بیش‌تر خواهد شد

احمدی: منظورتان را از طرح سامان بخشی نمی‌فهمم. اگر مرادتان مقاله‌ها و اظهار نظرهایی است که در نشریه‌ی «جوانه» می‌آید، بیش‌تر این مطالب علمی و تخصصی نیستند و نظرات تجربی افراد را منعکس می‌کنند. البته تلاش‌های دفتر انتشارات کمک آموزشی، به خصوص برگزاری دورها و کارگاه‌های آموزشی در این زمینه قابل تحسین است.

کشور، وارد عرصه‌ی آموزش و پرورش خواهند شد.

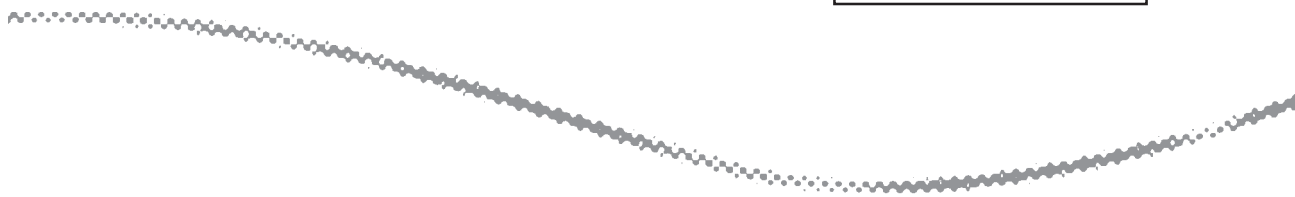
آزاد: بسیار طرح خوبی است و تاکنون در اجرا تقریباً موفق بوده است. این طرح با جلب مشارکت ناشران و ایجاد باور در آن‌ها، و هدایت و کمک مادی

احمدی

ج) نظرتان درباره‌ی جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی چیست؟

جاریانی: جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی می‌تواند، با حمایت و ساماندهی وضعیت کتاب‌های آموزشی و

کمک آموزشی، باعث توسعه و ترویج علم
برای پدیدآوردن‌دگانی شود که در جهت
هدف‌های آموزشی و پرورشی

وزارت آموزش و پرورش گام بر
می‌دارند. از طریق

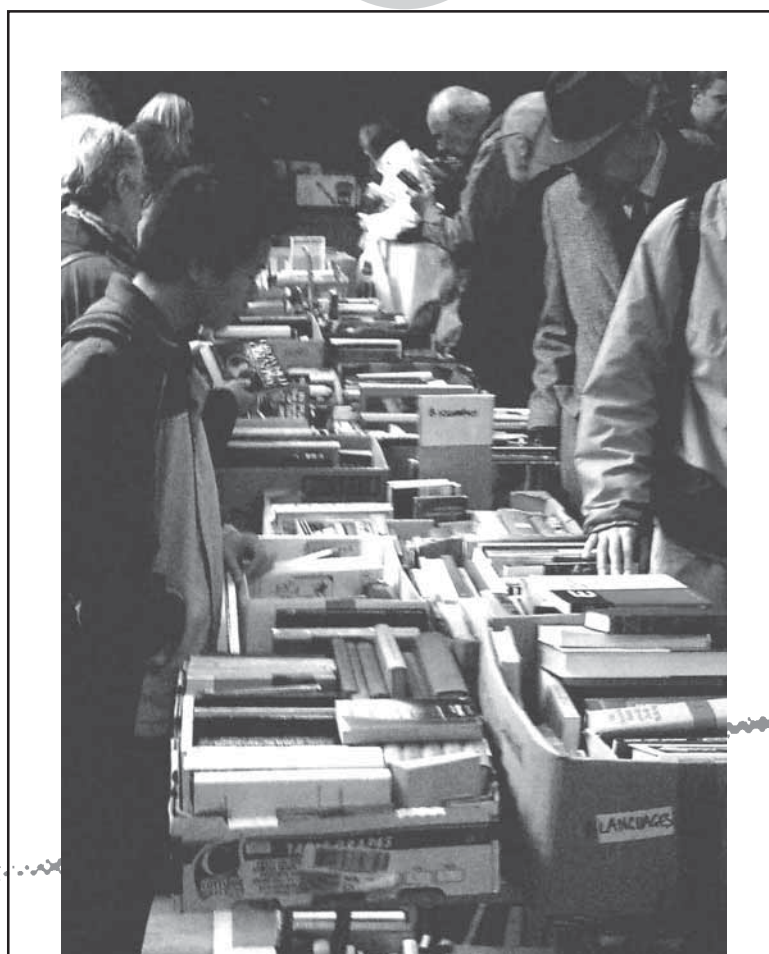
جشنواره، تعامل بین
تولیدکنندگان و
مصرف‌کنندگان قطعاً
بیش‌تر خواهد شد.

آزاد: جشنواره اقدام
بسیار خوب و
ارزشمندی است که باید
ادامه یابد. به مرور
چارچوب‌های کلی
کتاب‌های آموزشی در هر

جشنواره فقط
جنبه‌ی نمایشی
نداشته باشد، بلکه با
یک گروه علمی، و با
تحلیل کتاب‌های
مناسب، به مؤلفان
آموزش هم بدهند

حوزه را تدوین و منتشر کند و علاوه بر
این، حرکت آن باید رشد یابنده و در
سیاست‌گذاری‌ها تأثیرگذار باشد.

آذرنگ: تا اصل موضوع
درست رسیدگی و مشکل
اصلی حل نشود، این‌گونه
اقدامات که تأثیر آن‌ها به هر
حال جنبی است، به
نتیجه‌ی مطلوب نخواهد
رسید. یادمان باشد،
منابع آموزشی از ابزارهای
مهم تحول هستند و
جامعه‌ی ما به تحول در
همه‌ی عرصه‌ها نیاز دارد. از
این زاویه‌ی مهم باید به قضیه

نگاه کرد.

معنی که وزارت آموزش و پرورش، با جهت گیری های مناسب در برنامه های درسی و یا باز کردن دامنه ی فعالیت بخش خصوصی، باید فرصت های لازم را برای چاپ و انتشار کتاب های آموزشی فراهم آورد. این فرصت ها در سال های اولیه می تواند به صورت کمک های مادی به ناشران، انجام خدمات کارشناسی رایگان، چاپ کتاب ها در مجموعه ی چاپخانه های مربوطه، حمایت صنفی، خرید برای کتابخانه های مدرسه ها، معرفی ناشران برتر و به کارگیری آن ها در حوزه های کتاب های درسی جلوه نماید.

آذرننگ: بدین گونه می توان به آن اشاره نمود: ۱. تا حد ممکن از اجرا و دخالت بپرهیزید؛ ۲. سیاست حداکثر حمایت و حداقل دخالت را دنبال کند؛ ۳. به بخش خصوصی امکان فعالیت بدهد؛ ۴. دست آموزشگران را در محدوده هایی که بقیه ی جهان آزاد گذاشته اند، باز بگذارد؛ ۵. تربیت آموزشگران را در وهله ی نخست و مهم تر از تربیت آموزش گیرندگان بداند؛ ۶. سیاست ایجاد زیر ساخت منابع آموزشی و تشویق تولید در این زمینه را دامن بزند؛ ۷. مطالعه ی تطبیقی در منابع آموزشی کشورهای گوناگون را جدی بگیرد؛ ۸. به بومی کردن مباحث آموزشی، با تأکید بر جنبه های محلی، توجه جدی کند؛ ۹. ابتدا خودش و

احمدی: با جشنواره موافقم ولی آیا جز بخش دولتی - منظورم دفتر انتشارات کمک آموزشی است، گروه های دیگری هم به این کار مشغولند؟ یادتان باشد، کتاب آموزشی با کتاب درسی فرق دارد. تعریف شما از کتاب آموزشی چیست؟ به نظر من، هر کتابی، حتی کتاب شعر یا قصه می تواند آموزشی باشد. بحث در این مورد نیاز به وقت بیش تری دارد.

چ نقش وزارت آموزش و پرورش در فرایند انتشار کتاب های آموزشی چه می تواند باشد؟

جاریانی: وزارت آموزش و پرورش می تواند، با استفاده از رسانه های خبری و پتانسیل موجود در کتاب های درسی، دانش آموزان و اولیای آنان را در انتخاب صحیح کتاب های آموزشی راهنمایی کند و از این رهگذر باعث جلب مشارکت همگانی، و درک نیازهای فراگیران شود و جذب و هدایت سرمایه های انتشاراتی کشور را سامان بخشی کند. به علاوه می تواند انحصار بخش دولتی را در تولید محصولات آموزشی بشکند تا بخش خصوصی نیز وارد این عرصه شود و فرصت جدیدی در عرضه ی تولیدات علمی و فرهنگی کشور پدید آید. آزاد: بسیار تعیین کننده است. به این

احمدی، اطلاع ندارند که در این جشنواره، ناشران غیردولتی نیز دارای حضوری چشمگیر هستند. این موضوع نشان می‌دهد که ما هنوز نتوانسته‌ایم طرح سامان‌بخشی و جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی را در سطحی وسیع به دست اندرکاران عرصه‌ی تعلیم و تربیت معرفی کنیم و طبعاً دستاوردهای ارزشمند این دو نیز از نظرها مخفی مانده‌اند.

◀ دو تن دیگر از پاسخ‌دهندگان که به تحولات اخیر انتشار کتاب‌های آموزشی توجه داشته‌اند، با طرح سامان‌بخشی و جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی نیز کاملاً آشنایی دارند و از آن‌ها ارزیابی مثبتی دارند.

◀ متأسفانه به جز آقای آزاد، دوستان به پرسش در مورد مشکلات حوزه‌ی نشر کتاب‌های آموزشی پاسخ مناسبی نداده‌اند؛ یا پاسخشان فقط در مورد کتاب‌های درسی است، و یا بسیار کلی اظهار نظر کرده‌اند.

◀ همه‌ی دوستان، سیاست «حمایت و هدایت ناشران کتاب‌های آموزشی» را به وزارت آموزش و پرورش توصیه می‌کنند؛ جز آقای آذرنگ که تأکید دارد، این وزارتخانه «سیاست حداکثر حمایت و حداقل دخالت را دنبال کند».

«طرح سامان‌بخشی» از زحمتی که دوستان بزرگواری برای پاسخ به پرسش‌ها متحمل شده‌اند، سپاسگزار است و راهنمایی‌های ایشان را همواره در نظر خواهد داشت.

پدیدآورندگان منابع آموزشی را نقد کند تا راه برای ارائه‌ی طرح و اندیشه باز شود.

احمدی: بنده چهار سال عضو شورایی بودم که قرار بود، اصول و معیارهایی برای این کار تدوین شود، ۳۲ معیار برای این کار قبلاً عرضه کردم و در حال حاضر آمادگی دارم چارچوب یک طرح (پروژه) که هم جنبه‌ی پژوهشی داشته باشد و هم جنبه‌ی تولیدی، این کار را انجام دهم.

جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی هم مانند جشنواره‌ی رشد (فیلم‌های آموزشی) عمل می‌کند که سال‌ها از اجرای آن می‌گذرد، ولی در دفتر تکنولوژی، هنوز نمی‌دانیم که واقعاً فیلم آموزشی چیست و چه ویژگی‌هایی دارد. به هر حال شروع این کار را باید به فال نیک گرفت؛ به شرط این که این جشنواره فقط جنبه‌ی نمایشی نداشته باشد، بلکه با یک گروه علمی، و با تحلیل کتاب‌های مناسب، به مؤلفان آموزش هم بدهند.

جمع‌بندی

◀ دو تن از پاسخ‌دهندگان که دریافته‌اند از کتاب آموزشی، کتاب درسی بوده است، با «طرح سامان‌بخشی» نیز هیچ آشنایی ندارند و درباره‌ی «جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی» هم به طور کلی اظهار نظر کرده‌اند؛ تا حدی که استاد ارجمند آقای